

MADDE BAĞIMLILIĞI RİSKİNE KARŞI ÖZ YETERLİK: MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Özge KUTLU¹, Dilan ERKAN², Doç. Dr. Sevinç SÜTLÜ³

¹ Öğretim Görevlisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Çavdır Meslek Yüksekokulu, Yaşlı Bakımı Programı • Orcid: 0000-0002-4774-7326

² Onlisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Çavdır Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Programı • Orcid: 0009-0007-9990-020X

³ Öğretim Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji Bölümü • Orcid: 0000-0001-6847-1798

Yazışma Adresi/Correspondence: Özge KUTLU

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Çavdır Meslek Yüksekokulu, Burdur, Türkiye

e-posta: ozgekutlu2@gmail.com

DOI: 10.32739/car.2025.9.1.233

**Madde Bağımlılığı Riskine Karşı Öz Yeterlik:
Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinde Bir Araştırma**

**Self-Efficacy Against Substance Abuse Risk:
A Study on Vocational School Students**

ÖZET

Amaç: Madde bağımlılığı, gençler arasında yaygınlaşan ve toplum sağlığını tehdit eden önemli bir sorun olmakla birlikte, konuya ilişkin koruyucu faktörlerin yeterince incelenmediği görülmektedir. Bu çalışmada meslek yüksekokulu öğrencilerinin, madde bağımlılığından korunmaya ilişkin öz yeterlikleri ve ilişkili faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırma tanımlayıcı ve kesitsel türde bir araştırmadır. Araştırma meslek yüksekokulunda öğrenim gören 506 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmanın amacı doğrultusunda veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu” ve “Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterlik Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans dağılımı, varyans analizi kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan 506 katılımcının %77,5'i kadın, %22,5'i erkektir. Katılımcıların madde bağımlılığından korunmaya ilişkin öz yeterlikleri ile cinsiyet, yaş, öğrenim görülen program ve kaldığı yer değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<0.005$).

Sonuç: Meslek yüksekokulu öğrencilerinin madde bağımlılığından korunma öz yeterliklerini artırmak için eğitim müfredatına bağımlılıkla mücadele dersi eklenmeli, yapılandırılmış erken müdahale programları geliştirilmeli ve öğrenci toplulukları ile sosyal destek mekanizmaları güçlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Madde bağımlılığı, koruyucu faktörler, öz yeterlik

ABSTRACT

Objective: Although substance addiction is a significant problem that is widespread among young people and threatens public health, it is seen that the protective factors related to the issue have not been examined sufficiently. This study aimed to determine the self-efficacy of vocational school students regarding protection from substance addiction and related factors.

Method: The research is a descriptive and cross-sectional study. The research was conducted with 506 students studying at a vocational school. In line with the purpose of the research, “Personal Information Form” and “Substance Addiction Protection Self-Efficacy Scale” were used as data collection tools. Frequency distribution and variance analysis were used in the analysis of the data.

Findings: 77.5% of the 506 participants who participated in the research were female and 22.5% were male. A statistically significant relationship was found between the participants' self-efficacy regarding protection from substance addiction and the variables of gender, age, program of study and place of residence ($p<0.005$).

Conclusion: In order to increase the self-efficacy of vocational school students in protecting themselves from substance addiction, a course on combating addiction should be added to the curriculum, structured early intervention programs should be developed, and student communities and social support mechanisms should be strengthened.

Anahtar Kelimeler: Substance addiction, protective factors, self-efficacy

GİRİŞ

Madde bağımlılığı, Türkiye ve dünya genelinde yaygınlığı hızla artan, yalnızca bireysel sağlık üzerinde değil, sosyal yapılar, ekonomik kalkınma ve toplum sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olan bir olgudur (1). Birleşmiş Milletler Dünya Uyuşturucu Raporu'na göre 2022 yılında 15-64 yaş aralığındaki bireylerin %5,6'sı son 12 ay içerisinde en az bir kere madde kullanmıştır (2). Avrupa'da bu oran dünya geneline kıyasla oldukça yüksek olup 15-64 yaş arası bireylerin %29'unun en az bir kere madde kullandığı tahmin edilmektedir (3). Dünya Sağlık Örgütü, 2030 yılında dünya genelinde madde kullanan nüfus oranının %11 seviyesine ulaşacağını öngörmektedir (4). Yaygınlığı hızla artan bir sorun olan madde bağımlılığına ilişkin araştırmalar, madde kullanımını deneme yaşının giderek daha erken dönemlere indiğini ve deneme oranlarının artış gösterdiğini ortaya koymaktadır (5). Nitekim Türkiye'de madde bağımlılığı nedeniyle tedaviye başvuranların 25-34 yaş grubunda yoğunlaştığı ve bu yaş grubunun toplam hasta sayısına oranının %51,1 olduğu görülmektedir. Benzer şekilde 2021 yılında uyuşturucu madde kullanımına bağlı ölümlerin %42,6'sı 30 yaş altı bireylerde meydana gelirken bu oran 2022 yılında %35,4 olmuştur (6). Veriler, madde bağımlılığı açısından gençlerin en fazla risk altında olan grup olduğunu işaret etmektedir.

Çocukluk ile yetişkinlik dönemi arasında yer alan ve doğası gereği bir geçiş dönemi olarak nitelendirilen ergenlik döneminin beraberinde getirdiği haz alma isteği, otokontrol mekanizmasının yeterince gelişmemiş olması gibi gelişimsel özellikler, bu dönemi madde kullanımı açısından riskli hale getirmektedir (7). Bu gelişimsel özelliklerle ilişkili riskler dışında gençlerin maddeye başlama ve sürdürme davranışına neden olan bireysel, çevresel ve kültürel birçok faktör bulunmaktadır (8). Stresle başa çıkma becerilerinin zayıf olması, dürtüsellik, düşük özgüven bireysel düzeyde etkili faktörlerken aile, arkadaş çevresi ve sosyal normlar gibi unsurlar çevresel düzeyde etkili olan unsurlardır (9). İçinde yaşanan toplumda madde kullanımının kabul gören bir davranış olması, medyanın etkisi, kolay erişilebilirlik madde kullanımını tetikleyen kültürel ve toplumsal faktörler arasında yer almaktadır (10). Gençlerin bağımlılık yapıcı maddeleri kullanmaya başlaması ve kullanımı sürdürmesi üzerinde etkili olan bireyle ilişkili faktörlerden biri öz yeterlidir.

Özyeterlik, ilk olarak Bandura'nın sosyal bilişsel kuramında yer almış olup sosyal bilişsel kurama göre, bireyler kendi davranışlarını yönlendirme ve düzenleme süreçlerinde aktif bir rol üstlenmektedir (11). Kurama göre, öz yeterlik algısı bireyin hedef belirleme ve çevresel uyaranları kontrol etme sürecinde önem taşımaktadır (11,12). Bandura'nın (1982) davranış üzerinde son derece önemli olduğuna inandığı öz yeterlik, bireyin davranışı benimseme, davranışa başlama ve davranışı sürdürmesinde majör bir belirleyicidir (13). Öz yeterlik, bireyin karşı karşıya kalabileceği zorlu durumlarla başa çıkma noktasında kendine olan inancını ifade etmektedir (13,14). Bir başka

ifadeyle öz yeterlik, güç durumların üstesinden gelmek için kişinin kendine duyduğu güvendir (15). Bu inanç ve güven, bireyin deneyimlerine dayalı olarak zamanla inşa edilmektedir (16). Reeve (2010), öz yeterliğin oluşması ve gelişmesini geçmiş deneyimlerle ilişkilendirmektedir (17). Sadece deneyimler değil aynı zamanda bireyin çevresini gözlemlemesi ve çevresindekilerin yorumlarını dinlemesi de öz yeterliğin gelişmesini etkilemektedir. Bir gencin, arkadaşının alkol kullanarak bir kıza çıkma teklifi etmesini gözlemleyip, alkol kullanarak aynı şekilde benzer bir fırsat yakalayabileceğine dair inanç geliştirmesi öz yeterliğin gözlem yoluyla başkalarının davranışlarından öğrenilerek geliştirilebileceğinin bir örneğidir (18). Bireyin sosyal çevresinden öğrendikleri öz yeterliğin oluşumu ve gelişimi üzerinde belirleyici bir etkiye sahipken bireyin kendi kendini motive etme kapasitesi ile ruhsal durumu da öz yeterlikle ilişkilendirilmektedir (19). Bireyin öz yeterlik düzeyi arttıkça yaşamdaki zorluklar karşısında bireyin dayanıklılığı da artmaktadır (20). Bununla birlikte birey kendini daha mutlu, daha öz güvenli ve geleceğe dair aha umutlu hissetmektedir (21). Bu bağlamda öz yeterliğin bireyin genel iyi oluş hali üzerinde olumlu etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bununla ilişkili olarak bireyin sadece iyi oluşunu olumlu etkilemekle kalmayıp aynı zamanda öz yeterlik bireyin riskli davranışlardan kaçınması noktasında da kritik bir role sahiptir. Öz yeterlik, bireyin zorlu durumlarla başa çıkabileceğine olan inancını güçlendirdiğinden, maddeye yönelme riskini azaltabilecek önemli bir koruyucu faktör olarak değerlendirilebilmektedir. Bu noktada gençlerin öz yeterlikleri ile ilişkili faktörlerin belirlenmesi madde bağımlılığı açısından en riskli gruba yönelik koruyucu önleyici faaliyetlerin geliştirilmesine rehberlik etmesi açısından önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma meslek yüksekokulu öğrencilerinin, madde bağımlılığından korunmaya ilişkin öz yeterlikleri ve ilişkili faktörlerin belirlenmesini amaçlayan tanımlayıcı türde kesitsel bir araştırmadır.

Örneklem

Araştırmanın evreninin bir devlet üniversitesinde öğrenimine devam eden 13567 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü, %95 güven düzeyi, %5 hata payı ve maksimum %0.5 varyans ile belirlenmiş olup araştırmanın yürütülmesi için gerekli minimum örneklem büyüklüğü 370 kişi olarak belirlenmiştir (22). Araştırma kapsamında 506 meslek yüksekokulu öğrencisi çalışmaya katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacı doğrultusunda veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu" ve "Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterlik Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu, öğrencilerin cinsiyet, yaş, okudukları bölüm, öğrenim türü, anne baba eğitim durumu gibi sosyo-demografik bilgileri içeren 10 sorudan oluşmaktadır.

Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği: Ölçek Eker, Akkuş ve Kapısız tarafından 2013 yılında geliştirilmiştir. Ölçek 5'li likert tipinde (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) 24 adet maddeden oluşmaktadır. Ölçek 4 ayrı alt faktörde incelenmektedir. Bunlar uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma (12 madde), baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma (4 madde), uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama (4 madde), uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma (3 madde) şeklindedir. Alt faktörlerden alınan yüksek puanlar katılımcının madde bağımlılığından uzak durduğunu göstermektedir (16).

Verilerin Toplanması

Araştırmanın uygulanabilmesi için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan onay alınmıştır (Onay no: 2424/331). Veriler Eylül 2024-Ekim 2024 tarihleri arasında yüz yüze toplanmış olup verileri toplamadan önce çalışmanın amacı öğrenciler ile paylaşılmıştır. Toplanan verilerin gizli tutulacağı ve yalnızca araştırma kapsamında kullanılacağı, bu nedenle doğru bilgi paylaşmanın önem taşıdığı belirtilmiştir. Araştırmaya katılacak öğrencilere gerekli açıklamaların yapılmasının ardından öğrencilerden sözlü onam alınmıştır.

Veri Analizi

Verilerin analizi, SPSS 27.0 (IBM Corp., Armonk, NY) programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklerin analizi için frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler kullanılmıştır. Verilerin dağılımı normal dağılıma uygun bulunduğu için veri setinde parametrik testler kullanılmıştır. İki bağımsız grubun ortalamalarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi, iki veya daha fazla grubun karşılaştırılmasında ise Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) uygulanmıştır. Gruplar

arasındaki farklılıkların saptanmasında ise Bonferroni çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bulgularına göre katılımcıların %77,5'i kadın olup %22,5'i erkektir. Katılımcıların büyük bir kısmı (%63,8) 20 yaş altı öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrenim görülen program incelendiğinde katılımcıların %40,7'sinin sosyal hizmetler, %29,4'ü yaşlı bakımı ve %29,8'i iş sağlığı ve güvenliği ön lisans programında eğitimine devam etmektedir. Yaklaşık her dört katılımcıdan biri (%73,9) birinci öğretimdir. Katılımcıların %88,5'inin anne ve babası birlikte yaşamaktadır. Annenin eğitim durumu incelendiğinde katılımcıların %55,1'nin annesi ilkököl ve altı eğitim düzeyine sahipken %42,7'sinin annesi ortaokul-lise mezunudur. En az görülen eğitim düzeyi %2,2 ile üniversite olmuştur. Katılımcıların %41,7'sinin babasının ilkököl mezunu, %54,7'sinin ortaokul-lise mezunu olduğu ve %3,6'sının üniversite mezunu olduğu saptanmıştır. Üniversite öğrenimi sırasında katılımcıların kaldıkları yere göre dağılımı incelendiğinde %64'ünün öğrenci evinde kaldığı, %28,9'unun yurttan kaldığı ve %7,1'inin ailesi ile birlikte yaşadığı görülmüştür. Katılımcıların %87'si üniversiteye gelmeden önce ilçe veya ilde yaşarken %13'ü köyde yaşamaktadır.

Katılımcıların Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği'nden almış olduğu toplam puan ve alt boyutlarından aldıkları puanlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Katılımcıların toplam ölçek puanı 101,12±12,97 olduğu, bu puanın ise ölçekten alınabilecek maksimum puana yakın olduğu görülmektedir. Katılımcıların toplam ölçek puanının yüksek olması madde bağımlılığından uzak durmaya yönelik olumlu bir tutuma sahip olduklarını göstermektedir. Alt boyut 1'de (Uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma) ortalama puan 53,90±7,23 olarak oldukça yüksektir.

Tablo 1. Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği ve Alt Boyutları Puan Ortalaması Dağılımları

Değişken	$\bar{X} \pm ss$	Min-maks değeri	Ölçek min-maks
Uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma (Alt boyut 1)	53,90±7,23	17-60	12-60
Baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma (Alt boyut 2)	17,59±2,91	4-20	4-20
Uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama (Alt boyut 3)	16,95±3,47	4-20	4-20
Uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma (Alt boyut 4)	12,66±2,45	3-15	3-15
Toplam ölçek puanı	101,12±12,97	32-115	23-115

Alt boyut 1'deki ortalama puan katılımcıların çoğunlukla uyuşturucu ve uyarıcı maddelerden uzak durma davranışını yüksek bir düzeyde sergilediğini göstermektedir. Alt boyut 2'de (Baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma) ortalama puan $17,59 \pm 2,91$ 'dir. Bu ortalama puan değeri, katılımcıların baskı altında bile maddelerden uzak durmada kararlı olduklarını işaret etmektedir. Bir diğer alt boyut olarak "Uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama" alt boyutunda ortalama puan $16,95 \pm 3,47$ olarak saptanmıştır. Maksimum puana yakın olan bu değer, katılımcıların yardım arama davranışını benimseme konusunda genelde olumlu bir tutum sergilediğini göstermektedir. Son alt boyut ise uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma alt boyutudur. Bu alt boyutta ortalama puan $12,66 \pm 2,45$ olup katılımcıların arkadaşlarına destek olma eğilimi yüksek düzeydedir.

Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeğinden alınan ortalama puanların sosyo-demografik özelliklerle karşılaştırılması Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2'ye göre cinsiyet değişkeni ile alt boyut 1, alt boyut 3 ve toplam ölçek puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre kadınlar erkeklere kıyasla madde bağımlılığından uzak durmaya yönelik daha olumlu bir tutuma sahip olup uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma davranışını daha fazla sergilemekte ve uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda daha fazla yardım arama eğilimindedir. Yaşı 20'den büyük olan öğrenciler, 20 yaş ve altı öğrencilere kıyasla daha fazla uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama davranışı sergilemektedir. İş sağlığı ve güvenliği programı öğrencileri yaşlı bakımı ve sosyal hizmetler programı öğrencilerine göre daha az baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma eğilimindedir. Öğrenci evinde kalan öğrenciler yurttan kalan veya ailesiyle yaşayan öğrencilere kıyasla daha az uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durmakta ve daha az uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım aramaktadır.

Araştırma bulgularımıza göre öğretim türü, anne baba birliktelik durumu, anne ve babanın eğitim durumu, kardeş sayısı ve üniversiteye gelmeden önce yaşanan yer ile madde bağımlılığından korunmaya yönelik öz yeterlik düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmamaktadır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada meslek yüksekokulu öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin öz yeterlikleri ve bununla ilişkili faktörler değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların madde bağımlılığından korunmaya ilişkin öz yeterlikleri ile cinsiyet, yaş, öğrenim görülen program ve kaldığı yer değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Araştırmamıza katılan öğrencilerin madde bağımlılığından korunma öz yeterlik ölçeğinden aldıkları toplam puan

ortalaması $101,12 \pm 12,97$ olarak saptanmıştır. Literatürde benzer gruplarla yapılan çalışmalar incelendiğinde toplam puan ortalamasının benzer olduğu görülmüştür. Yılmaz ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların ortalama puanı $101,89 \pm 18,12$ olarak belirlenirken; Uzun ve Kelleci (2018) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ortalama puan $100,49 \pm 18,97$ olarak saptanmıştır (23,24). Literatürdeki bulgular arasındaki bu tutarlılık, kullanılan ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği açısından önemli bir gösterge olup öğrencilerin öz yeterlik düzeylerinin yakın değerlerde olmasının katılımcıların benzer yaş ve eğitim düzeyine sahip olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Ölçek alt boyutlarından katılımcıların aldığı ortalama puanlar da literatürdeki çalışmalar ile benzerlik göstermektedir (24-27).

Literatürde araştırma bulgularımızla uyumlu olarak cinsiyet ile öz yeterlik arasında anlamlı ilişki tespit edilen çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalara göre kadınların öz yeterliklerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (25,28-35). Kadınların arkadaşlık ilişkilerine daha fazla önem vermeleri, destek alıp verme süreçlerine aktif olarak katılmaları ve sosyal faaliyetlerde daha sık yer almaları öz yeterliklerinin erkeklere göre daha yüksek olmasının nedenleri arasında sayılabilir.

Araştırma bulgularımıza göre 20 yaş üstü katılımcıların öz yeterlik düzeyi 20 yaş ve altındaki katılımcılara göre daha yüksek bulunmuştur. Dündar (2024) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da yaşın azalması ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin öz yeterlik düzeyinin azaldığını saptanmıştır (36). Buna karşıt olarak Uzun ve Kelleci (2018) ve Osmanoglu (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda yaşın arttıkça öz yeterlik düzeyinin azaldığı sonucuna varılmıştır (24,37). Literatürde yaş değişkeni ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin öz yeterlilik düzeyi arasında anlamlı farklılığın saptanmadığı çalışmalar da yer almaktadır (38,39). Araştırmamızda 20 yaş üstü bireylerin öz yeterlik düzeylerinin daha yüksek bulunması, yaşla birlikte bireylerin yaşam deneyimleri, problem çözme becerileri ve öz farkındalıklarının artmasıyla ilişkili olabilir.

Araştırma bulgularında iş sağlığı ve güvenliği programında öğrenim gören öğrencilerin sosyal hizmetler ve yaşlı bakımı programında öğrenim gören öğrencilere göre öz yeterliklerinin düşük olduğu saptanmıştır. Siyez ve Palabıyık (2009) tarafından yapılan çalışmada madde bağımlılığına yönelik düzenlenen eğitim programları sonucunda, katılımcı öğrencilerin bağımlılık yapıcı maddeler konusundaki bilgi düzeylerinin arttığı, maddeyi reddetme ve hayır deme becerilerinin geliştiği, bağımlılık yapıcı maddelere ilişkin yanlış inanışlarının azaldığı belirlenmiştir (40). Benzer şekilde Yılmaz ve arkadaşları (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada madde bağımlılığını önleme yönelik gerçekleştirilen eğitim programlarının madde bağımlılığından korunmada öz yeterliği yükselttiği bildirilmiştir (23).

Tablo 2. Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği ortalama puanlarının, sosyo-demografik özelliklerle karşılaştırılması

Demografik özellikler	n	Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlik Ölçeği									
		Alt boyut 1	p	Alt boyut 2	p	Alt boyut 3	p	Alt boyut 4	p	Toplam ölçek	p
Cinsiyet											
Kadın	392	54,40±6,36	0,005	17,54±2,97	0,526	17,16±3,10	0,014	12,65±2,45	0,868	101,77±11,69	0,039
Erkek	114	52,21±9,48		17,74±2,72		16,25±4,46		12,70±2,48		98,92±16,51	
Yaş											
20 ve altı	323	53,76±7,17	0,560	17,63±2,91	0,646	16,66±3,56	0,011	12,65±2,39	0,917	100,72±13,08	0,356
21-40	183	54,15±7,34		17,51±2,92		17,48±3,24		12,68±2,56		101,83±12,77	
Öğrenim gördüğü program											
Sosyal hizmetler	206	53,35±6,86	0,360	17,04±3,34	0,002	16,85±3,38	0,274	12,67±2,27	0,794	99,93±12,60	0,220
Yaşlı bakımı	149	54,36±6,90		18,05±2,25		16,72±3,47		12,56±2,57		101,71±11,74	
İş sağlığı ve güvenliği	151	54,20±8,01		17,88±2,76		17,33±3,58		12,75±2,58		102,17±14,49	
Öğrenim türü											
Birinci öğretim	374	54,26±6,25	0,065	17,72±2,78	0,094	16,90±3,39	0,591	12,69±2,40	0,646	101,59±11,56	0,177
İkinci öğretim	132	52,90±9,42		17,22±3,25		17,09±3,71		12,58±2,59		99,81±16,29	
Anne baba birliktelik durumu											
Birlikte yaşıyorlar	448	54,04±7,13	0,250	17,58±2,92	0,789	17,06±3,45	0,067	12,64±2,49	0,487	101,32±12,19	0,347
Ayrı yaşıyorlar/Diğer	58	52,87±7,95		17,68±2,91		16,17±3,56		12,87±2,13		99,62±13,19	
Anne eğitim durumu											
İlkokul ve altı	279	53,87±7,75	0,840	17,61±2,98	0,812	17,13±3,42	0,430	12,49±2,62	0,108	101,12±13,61	0,942
Ortaokul-Lise	216	54,01±6,59		17,53±2,86		16,72±3,56		12,92±2,16		101,20±12,16	
Üniversite	11	52,72±6,13		18,09±2,25		17,00±3,09		12,00±3,13		99,81±12,70	
Baba eğitim durumu											
İlkokul ve altı	211	53,54±8,43	0,591	17,47±2,96	0,673	17,02±3,61	0,914	12,45±2,71	0,114	100,51±14,66	0,658
Ortaokul-Lise	277	54,20±6,19		17,65±2,89		16,89±3,39		12,76±2,24		101,53±11,56	
Üniversite	18	53,50±7,08		18,00±2,70		17,05±3,22		13,55±2,06		102,11±12,74	
Kardeş sayısı											
2 ve altı	269	53,80±7,54	0,726	17,69±2,75	0,416	17,05±3,53	0,503	12,71±2,30	0,630	101,26±13,40	0,797
2'den fazla	237	54,02±6,87		17,48±3,09		16,84±3,40		12,61±2,62		100,97±12,48	
Kaldığı yer											
Öğrenci evi	324	53,39±7,72	0,048	17,49±2,97	0,390	16,71±3,51	0,033	12,62±2,36	0,496	100,22±13,62	0,036
Ailesi ile birlikte	36	53,47±4,79		17,38±2,93		16,61±3,44		12,36±2,79		99,83±8,87	
Yurt	146	55,15±6,44		17,86±2,78		17,58±3,34		12,84±2,57		103,45±12,08	
Üniversiteye gelmeden önce yaşadığı yer											
Köy	66	52,84±8,35	0,202	17,46±3,11	0,713	16,90±4,13	0,902	12,24±3,04	0,131	99,46±15,99	0,266
Şehir/İlçe/Büyükşehir	440	54,06±7,04		17,61±2,88		16,96±3,36		12,73±2,35		101,37±12,45	
Total	506										

Literatürde bağımlılığa yönelik koruyucu önleme programlarının öğrencilerin bilgi ve farkındalık düzeyini artırdığı, öz yeterliği yükselttiği ve bağımlılığa karşı korumada etkili olduğuna ilişkin başka çalışmalar da yer almaktadır (41-43). Halihazırda araştırmamıza katılan öğrencilerden sosyal hizmetler ve yaşlı bakımı programında olanların madde bağımlılığı ve bağımlılıkla mücadele konuları içeren bir dersi almış olması ancak iş sağlığı ve güvenliği programında bu dersin olmaması, programlar arasındaki bu farklılığın nedeni olabilir.

Araştırma bulgularımıza göre, meslek yüksekokulu öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya yönelik öz yeterlik düzeyleri ile ilişkili önemli bir değişken, öğrencilerin kaldıkları yer olarak belirlenmiştir. Öğrenci evinde kalan bireylerin, yurttan kalan veya ailesiyle yaşayan öğrencilere kıyasla uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma ve bu maddelerle ilgili yardım arama konusunda daha düşük bir eğilim sergilediği görülmüştür. Bu durum, öğrenci evlerinde yaşayan bireylerin daha az denetim ve sosyal destekle karşı karşıya olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Nitekim Barnes ve arkadaşları da (2007) yapılandırılmamış aktivitelerde bulunan ve denetimsiz faaliyetlerde bulunan gençlerin madde kullanımına ve suça sürüklenmeye daha yatkın olduklarını vurgulamıştır (44). Aynı çalışmada aileden uzak zaman geçiren ve sosyal bağları zayıf olan bireylerin madde kullanım riskinin daha yüksek olduğunu belirtilmiştir. Literatürde doğrudan öz yeterlik düzeyi ile ilişkilendirilmese de arkadaşları ile birlikte öğrenci evinde kalan öğrencilerde yurttan kalanlara veya ailesi ile birlikte yaşayan öğrencilere kıyasla bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımının daha yaygın olduğuna ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (45,46).

Çalışmamızda yalnızca belirli bir devlet üniversitesinde eğitim öğretimine devam eden meslek yüksekokulu öğrencileri örneklem olarak seçilmiştir. Dolayısıyla seçilen örneklem, bağlamsal ve eğitim seviyesi olarak çalışmanın sınırlılıklarındandır. Gelecek araştırmalarda farklı üniversitelerden farklı eğitim seviyelerinde öğrencilerin araştırmaya dahil edilmesinin konunun daha geniş perspektiften

ele alınmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmamızın kesitsel araştırma desenine göre tasarlanmış olması nedeniyle değişkenler arasındaki ilişkiler yalnızca belirli bir zaman noktasında değerlendirilmiştir. Bu ise çalışmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Gelecek araştırmalarda boylamsal yöntemlerin tercih edilmesi, öz yeterlik ile madde bağımlılığı risk faktörleri arasındaki dinamik ilişkinin daha detaylı irdelenmesini olanaklı hale getirecektir.

Sonuç olarak, gençler madde bağımlılığı açısından riskli ve bu nedenle koruyucu önleyici faaliyetlerde önceliklenmesi gereken bir gruptur. Madde bağımlılığına ilişkin raporlarda yer alan verilerin hem Türkiye’de hem küresel ölçekte 15-64 yaş aralığına odaklanarak toplandığı görülmektedir. Ancak, bu yaş grubu içindeki daha ayrıntılı yaş sınıflandırmalarının yapılması gerekmektedir. Örneğin, 15-24 yaş, 25-34 yaş, 35-44 yaş gibi alt gruplara ayrılarak, her bir yaş aralığındaki madde kullanım eğilimleri, tedavi başvuruları veya bağımlılık oranlarının analiz edilmesi ile farklı yaş gruplarına yönelik koruyucu önleyici faaliyetlerin planlanması ve tedavi gereksinimlerinin daha doğru bir şekilde belirlenmesini sağlanacaktır. Araştırmamız kapsamında elde edilen bulgular ışığında üniversite öğrencilerine ve daha küçük yaş gruplarına yönelik risk faktörlerini azaltmak için yapılandırılmış erken müdahale programları geliştirilmeli ve öz yeterlik geliştirici atölyeler düzenlenmelidir. Madde bağımlılığı ve bağımlılıkla mücadele konularını içeren dersler meslek yüksekokullarındaki her programda müfredata eklenmelidir. Öğrenci evinde kalan öğrencilerin madde kullanım riskine karşı daha savunmasız oldukları göz önünde bulundurularak, bu öğrencilere yönelik sosyal destek ağları oluşturulmalı ve üniversitelerde alternatif sosyal etkinlikler ve topluluk çalışmaları organize edilmelidir. Üniversitelerde psiko-sosyal danışmanlık hizmetlerinin erişilebilirliği artırılmalı ve öğrencilerde bu tür hizmetlerden yararlanma konusunda farkındalık oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Sütü, S., & Kutlu, Ö. (2024). Family and family functioning as an indispensable stakeholder of fight against addiction. D. Burrell içinde, Innovations, Securities, and Case Studies Across Healthcare, Business, and Technology (s. 416-437). Hershey: IGI Global.
2. United Nations Office on Drugs and Crime. (2024). World drug report 2024. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2024.html> adresinden alındı
3. The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2022). European Drug Report 2022. https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/14644/20222419_TDAT2_2001TRN_PDF.pdf adresinden alındı
4. World Health Organization. (2021). World Drug Report 2021. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr2021.html> adresinden alındı
5. Baysan Arabacı, L., Taş, G., & Dikeç, G. (2017). Çocuk ve Ergenlerde Madde Kullanımı, Suça Yönelme, Ruhsal Bozukluklar ve Hemşirelik Bakımı . Bağımlılık Dergisi, 135-144.
6. TUBİM. (2024). Türkiye Uyuşturucu Raporu Eğilimler ve Gelişmeler. Ankara: Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi.
7. Bekircan, E., Ün, İ., İşcan Ayyıldız, N., & Usta, G. (2022). Üniversite Öğrencilerinde Madde Bağımlılığı Farkındalığı Benlik Saygısı İlişkisi. Bağımlılık Dergisi, 1-7.
8. Green, R., Wolf, B., Chen, A., Kirkland, A., Ferguson, P., Browning, B., . . . Squeglia, L. (2024). Predictors of Substance Use Initiation by Early Adolescence. The American Journal of Psychiatry, 423-433.
9. Blanco, C., Flórez-Salamanca, L., Secades-Villa, R., Wang, S., & Hasin, D. (2018). Predictors of initiation of nicotine, alcohol, cannabis, and cocaine use: Results of the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions (NESARC). The American Journal on Addictions, 477-484.
10. Trujillo, C., Obando, D., & Trujillo, A. (2019). An examination of the association between early initiation of substance use and interrelated multilevel risk and protective factors among adolescents. PloS one, e0225384.
11. Bandura, A. (1977). Social learning theory. Englewood Cliffs: PrenticeHall.
12. Bıkmaz, H. (2004). Sınıf öğretmenlerinin fen öğretiminde öz-yeterlik inancı ölçeği’nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. Milli Eğitim Dergisi, 161.
13. Yardımcı, F., & Başbakal, Z. (2010). Ortaokul Öz-Yeterlilik Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 321-326.
14. Lee, W. (2005). Encyclopedia of school psychology. London: Sage Publication.
15. Corr, P., & Matthews, G. (2009). The Cambridge Handbook of Personality Psychology. New York: Cambridge University Press.
16. Eker, F., Akkuş, D., & Kapisız, Ö. (2013). Ergenler için madde bağımlılığından korunma öz-yeterlilik ölçeği’nin geliştirilmesi ve psikometrik değerlendirilmesi. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 7-12.
17. Reeve, J. (2010). **Personal control beliefs**. (Ed. J. Reeve) *Understanding motivation and emotion* içinde (229-262 ss.). John Wiley & Sons, Inc.

18. Arslan, G. (2012). Ortaöğretimde Öğrenim Gören Ergenlerde Görülen Problem Davranışların Aile Sorunları ve Aile Yapısı Açısından İncelenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi.
19. Güneş, A.M. (2016). Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetim becerileri, teknoloji kullanımları ve öz yeterlik inançları arasındaki ilişki. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
20. Zimmerman, J. B. (2000). Self-Efficacy: An Essential Motive to Learn. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 82-91.
21. Toraman, Ç., Sarıgedik, E., Toraman, M.Ç. & Noyan, C.O. (2023). Kurum Bakımında Kalan Ergenlerin, Psikolojik Dayanıklılık, Öz Yeterlilik ve Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerinin Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(1), 169-184.
22. Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
23. Yılmaz, S., Yılmaz, M., Sorver, A., Şahin Karagör, Ş., & Abalı, V. (2023). Madde Bağımlılığı Önleme Programının Ergenlerin Öz yeterlik Algısına Etkisi. *YÖBU Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 105-111.
24. Uzun, S., & Kelleci, M. (2018). Lise Öğrencilerinde Madde Bağımlılığı: Madde Bağımlılığından Korunma Konusundaki Öz Yeterlilikleri ve İlişkili Faktörler. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 356-363.
25. Teze, S., & Ayhan, F. (2023). Does Ego Identity Process Have a Predictive Role in Drug Abstinence? . *Bağımlılık Dergisi*, 22-34.
26. Karaca, H. (2023). Lise Öğrencilerinin Dini İnançları İle Madde Bağımlılığından Korunma Öz Yeterlilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
27. Ayhan, F., Çöplü, M., & Türkmen, A. (2021). Adölesanların Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Öz Yeterlilikleri İle Ebeveyn Bağlanma Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Bağımlılık Dergisi*, 285-296.
28. Aktürk, Ü., & Aylaz, R. (2013). Bir İlköğretim Okulundaki Öğrencilerin Öz Yeterlilik Düzeyleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 177-183.
29. Telef, B., & Karaca, R. (2011). Ergenlerin Öz-Yeterliliklerinin Ve Psikolojik Semptomlarının İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 499-518.
30. Coleman, K. (2003). Perception of parent-child attachment, social self-efficacy and peer relationships in middle childhood. *Infant and Child Development*, 305-397.
31. Öztürk, F., & Şahin, S. (2007). Spor Yapan ve Yapmayan 9–13 Yaş Grubu Bireylerin Sosyal Yetkinlik Beklentisi Puanlarının Karşılaştırılması. *İlköğretim Online*, 469-479.
32. Rosenberg, H., Bonar, E., Hoffmann, E., Kryszak, E., Young, K., & Kraus, S. (2011). Assessing University Students' Self-efficacy to Employ Alcohol-Related Harm Reduction Strategies. *Journal of American College Health*, 736-742.
33. Karatay, G., & Baş, N. (2019). Factors affecting substance use and self-efficacy status of students in eastern Turkey. *Ciência & Saúde Coletiva*, 1317–1326.
34. Tilim, E., & Murat, M. (2019). Ergenlerde Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Öz yeterlik İle Akran Baskısı, Kendini İfade Edebilme Becerisi ve Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişki. *OPUS International Journal Of Society Researches*, 929-955.
35. Şener, D., Akkuş, D., Karaca, A., & Cangür, Ş. (2018). Lise Öğrencilerinin Madde Kullanım Davranışlarını Etkileyen Faktörler. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 405-429.
36. Dündar, N. (2024). Ergenlerin Aile İlişkileri İle Madde Bağımlılığından Korunmaya Yönelik Öz Yeterlilik Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Harran Üniversitesi*.
37. Osmanoğlu, D. (2017). Üniversite öğrencilerinin içme nedenleri ve madde bağımlılığından korunma öz-yeterlilik davranışlarının belirlenmesi ve içme nedenlerine dair görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 198-222.
38. Yıldız, M. (2017). Lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin öz-yeterliliğinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 70-77.
39. Altundağ, F. (2021). Ergenlerde Madde Kullanım Bozukluğunun Madde Bağımlılığından Korunmada Ergenlerde Öz-Yeterlilik Ölçeği ve Anne-Baba Tutum Ölçeği ile Değerlendirilmesi. *İstanbul: İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi*.
40. Siyez, D., & Palabıyık, A. (2009). Günebakan madde bağımlılığını önleme eğitim programının lise öğrencilerinin madde kullanım sıklığı, uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyleri ve yanlış inanışları ile madde reddetme becerileri üzerindeki etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 56-67.
41. Aktan, O., Yılmaz, M., & Yılmaz, M. (2018). Ortaokullarda uygulanan bağımlılıkla mücadele programının etkililiğinin değerlendirilmesine yönelik yönetici, öğretmen ve veli görüşleri. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 637-664.

42. Froeschle, J. (2005). The efficacy of a drug prevention/ intervention program on adolescent girls. Texas, United States: Texas A & M University.
43. El Sayed, H., El Sattar Ali, R., Ahmed, F., & Mohy, H. (2019). The Effect of Life Skills Intervention on Social Self Efficacy for Prevention of Drug Abuse Among Young Adolescent Students at Benha City . American Journal of Nursing Science, 263-273.
44. Barnes, G., Hoffman, J., Welte, J., Farrell, M., & Dintcheff, B. (2007). Adolescents' time use: Effects on substance use, delinquency and sexual activity. Journal of Youth and Adolescence, 697-710.
45. Ulukoca, N., Gökgöz, Ş., & Karakoç, A. (2013). Kırklareli Üniversitesi Öğrencileri Arasında Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Sıklığı . Fırat Tıp Dergisi, 230-234.
46. Şavlı Emiroğlu, P., Taneri, P., Yapa, A., Göksal, E., Çakır, R., & İrgil, E. (2014). Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinde Sigara İçme Prevalansı ve Etkileyen Etmenler ile Sigara Yasağına Karşı Düşünceleri . Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi , 57-61.